

Irena Kolbas

Etnografski muzej Zagreb
Zagreb
Hrvatska
ikolbas@emz.hr

UDK 069.02:81](497.5)

Pregledni rad
Primljeno: 15. travnja 2011.
Prihvaćeno: 20. travnja 2011.

Dokumentiranje i muzealizacija ugroženih jezika Hrvatske

Autorica je izgradila teoretski i metodološki okvir za dokumentiranje i muzealizaciju jezika na temelju kojeg je započela s dokumentiranjem ugroženih jezika Hrvatske: rusinskog, istrorumunjskog i arbanaškog jezika. U radu se opisuju pripreme za rad i dokumentiranje jezika na terenu te donose rezultati i zaključak. Zaključuje se kako se jezik može održati samo interpersonalnom komunikacijom bez koje jezik može ostati samo u pisanom obliku: bez govora i razgovora među govornicima, on prestaje biti živi jezik. Također se smatra da uz ugrožene jezike treba dokumentirati i stabilne jezike u svrhu očuvanja njihovih sadašnjih oblika.

Ključne riječi: dokumentiranje jezika, muzealizacija jezika, ugroženi jezici, Hrvatska

Dokumentiranje ugroženih jezika Hrvatske

1. Uvod

Dokumentiranje jezika ili lingvističko dokumentiranje, prema Himmelmannu, zapisivanje je jezičnih praksi određene govorne zajednice. Prema ovoj definiciji dokumentiranje jezika temeljno se razlikuje od opisivanja jezika kojem je svrha zapisivanje jezika kao sustava apstraktnih elemenata, konstrukcija i pravila.¹

Dokumentiranje jezika, kao disciplina, aktualno je već petnaestak godina, a posljednjih pet godina doživljava pravi procvat. Lingvisti intenzivno rade na metodologiji dokumentiranja kao i na prikupljanju podataka na terenu. Ta je disciplina nužno multidisciplinarna jer koristi koncepte i tehnike lingvistike, etnografije, psihologije i drugih disciplina.

¹ <http://www.hrelp.org/documentation/whatisit/> (26.09.2010.)

Rad na dokumentiranju jezika velikim je dijelom potaknut alarmantnim prognozama lingvista o izumiranju većine jezika svijeta tijekom sljedećih nekoliko desetljeća.² Njihovim izumiranjem nestaju i dijelovi kultura, ponekad i cijele kulture koje ostaju bez jezičnog konteksta. Brojne ustanove poput UNESCO-a³ i ICOM-a⁴ također su uočile važnost očuvanja jezika svijeta kao dijela kultura svijeta započevši s organiziranjem programa zaštite jezika. Zanimljiv je podatak da jezici nestaju u jednakom omjeru kao što nestaju i živa bića (Hagège, 2005: 180).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske u popis nematerijalne kulturne baštine uvrstilo je nekoliko hrvatskih govora i jedan “nehrvatski” jezik, “istro-rumunjske govore”.⁵ Tijekom pisanja ovog rada,⁶ u kolovozu 2010., Ministarstvo je donijelo rješenje o uvrštenju arbanaškog govora u Registar kulturnih dobara Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara.⁷

2. Teoretski i metodološki okvir dokumentiranja jezika

Za razliku od većine drugih koncepata dokumentiranja jezika usmjerenih na očuvanje leksika, sintakse, gramatike, književnosti, folklora i drugog (Austin, 2010), ovaj je rad izgrađen unutar teoretskog i metodološkog okvira fokusiranog na dokumentiranje svakodnevne interpersonalne komunikacije, svakodnevnog (raz)govora izvornih govornika jezika. Razgovor je ono što pokazuje da je jezik živ, da se na njemu može komunicirati (Hagège, 2005; Hymes, 1980). Komunikacija je primarno relevantna za život jezika (Sperber, Wilson, 1988).

Od brojnih lingvističkih teorija, za dokumentiranje svakodnevne interpersonalne komunikacije najprimjerenijima za izgradnju teoretskog i metodološkog okvira činile su se univerzalna pragmatika Jürgena Habermasa i teorija relevancije Sperbera i Wilsonove (Kolbas, 2007). Ovdje donosim samo kratke i najvažnije dijelove tih teorija relevantne za dokumentiranje jezika i adaptirane za potrebe ovog rada.

2.1. Univerzalna pragmatika

Pragmatički principi muzealizacije upućuju da bi jezike i govore trebalo snimati pri **govornom činu** i u **stvarnom komunikacijskom kontekstu**. To znači da jezike treba bilježiti u različitim mogućim situacijama: obiteljskim, socijalnim, ritualnim i svakodnevnim.

² Hagège: *Zaustaviti izumiranje jezika, Zagreb, Disput, 2005.*

³ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=EN&pg=00139> (25.03.2007)

⁴ http://www.museum.or.jp/icom-J/pdf/E_news2003/extra/p10_2003-4.pdf (25.06.2007.)

⁵ <http://min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (23.06.2010.)

⁶ Zahvaljujem prof. Aleksandru Stipčeviću na podatku kao i na pomoći za dogovore u vezi arbanaškog govora.

⁷ <http://min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (20.09.2010.)

Pritom izranjaju brojna i raznovrsna pitanja. Koje kriterije postaviti? Tko je **relevantni govornik** nekog jezika ili govora? Što ga određuje kao takvog? Habermas pita: koliko se sugovornici međusobno doista razumiju? Koliko je njihov govor istinit? Koje su namjere govornika i koje su prepoznate i prihvaćene u komunikaciji? Koliko se sugovornici uopće slažu oko vokabulara? Kolika je komunikacijska vrijednost iskaza sugovornika (Habermas, 1979)? Drugi pragmatičari, pa i drugi lingvisti i fonetičari, pitali bi sljedeće: koliko je govor roditelja relevantan za određivanje jezične kompetencije govornika čiji se govor treba dokumentirati i kasnije muzealizirati? Koliko je relevantna okolina s kojom komuniciraju, obrazovanje ili verbalna umješnost? Koje su to situacije i konteksti koji su primjereni dokumentiranju jezika i govora? Treba pri tome imati u vidu i ritualnost određenih govornih situacija.

2.2. Teorija relevancije

Jedna od najintrigantnijih teorija, koja više i nije tako nova, jest teorija relevancije. Ona ima polazište u pragmalingvistici, bliska je univerzalnoj pragmatici, ali i komunikologiji i drugim “ladicama” ili “kavezima” podjela disciplina, te nudi objašnjenja mogućnosti ili možda nemogućnosti dokumentiranja jezika. Ta teorija govori da je izražavanje, prepoznavanje tuđih namjera i komunikacije, izrazito individualno i podliježe raznim faktorima (Sperber, Wilson, 1988). Najjednostavnije je tu teoriju objasnio Theodore Zeldin, jedan od najvećih intelektualaca današnjice i suprug Deirdre Wilson, jedne od tvoraca teorije relevancije. U knjizi *Intimna povijest čovječanstva*, o teoriji relevancije Zeldin kaže:

“Teorija relevantnosti je uništila uvjerenje u to da je komunikacija jednostavno pitanje enkodiranja i dekodiranja poruka: otkrila je da ljudi interpretiraju ono što vide u svjetlu svojih proteklih iskustava, a u pravilu postupajući kao više-manje slobodni prevoditelji, koji nisu nikad sigurni u dobiveni rezultat. Nema ključa koji će nekoga u potpunosti osposobiti da uđe u tuđi um. Dignitet i tajanstvo svakog pojedinca ostaju netaknuti. Komunikacija je fluidno i fleksibilno ljepilo.” (Zeldin, 2005: 224).

2.3. Metodologija i etički principi rada

Za rad s govornicima bilo je potrebno pripremiti upitnik, ali i znati **kako** raditi s njima.

Rad s govornicima na terenu implicira etičnost. Intervjuirane osobe moraju biti upoznate s načinom i svrhom rada, kako će se rad odvijati, moraju znati da će biti snimane i pristati na to. Pitanja u intervjuu moraju biti jasna i nedvosmislena, bez “učenih” formulacija. Govornici imaju pravo odbiti odgovore na neka pitanja i to treba prihvatiti bez diskusije. Govornicima se ne smiju sugerirati ili nametati odgovori, čak i ako su neodlučni u nekim odgovorima, te ih se ne smije prisiljavati na odgovor. Ako nam se učini da govornik nije razumio pitanje, treba mu postaviti potpitanje formulirano na drugačiji način. Nikako mu se ne smije reći: “Niste me razumjeli!” To je uvredljivo i neprimjereno (Kolbas, 1997).

Kao etnologu, poznato mi je iz iskustva rada na terenu da istraživač često mora, osobito kod starijih ljudi, odslušati i ono što mu nije potrebno za istraživanje: to su obično iznošenja raznih problema govornika. Odslušavši te probleme, istraživač uspostavlja bolju vezu sa sugovornikom, stječe povjerenje i time dobiva bolje rezultate pri radu: govornici su opušteniji jer istraživača više ne doživljavaju kao stranu osobu. Idealno bi bilo da se prije samog snimanja istraživač i govornik upoznaju tijekom više susreta i boravaka istraživača kod govornika i zajednice (Guérin, 2010), no to često nije moguće. Korisnost prethodnog poznavanja istraživača u ovom je istraživanju uočena na primjeru rada u Arbanasima: kako su govornici već poznavali istraživača, istraživanje se odvijalo u jako dobrim komunikacijskim uvjetima.

Pristojno je i korisno da istraživač donese neki dar u obitelj ili društvo kod kojeg će raditi istraživanje: znak pažnje uvijek je dobrodošao i pokazuje zahvalnost istraživača za spremnost govornika na suradnju kao i za njihovo potrošeno vrijeme. Govornici će tada također biti bolji u komunikaciji.

Moguće je da će govornici zatražiti plaćanje suradnje. To nije uobičajeno, mada se može planirati. Stoga treba jasno reći da se suradnja ne plaća i da neće biti plaćena: ne smije se govornicima obećavati “neke novce” naknadno niti išta što se ne misli učiniti.

Govornicima treba pristupiti kao prema ravnopravnim osobama, što one i jesu. Ne smije ih se patronizirati niti ponašati kao da ste na bilo koji način superiorni. Govornike treba uvažavati kao osobe koje istraživačima čine uslugu i treba poštovati što su pristali na suradnju i dali nam dio svojeg vremena (Kolbas, 1997).

3. Počeci dokumentiranja ugroženih jezika Hrvatske

Ideju dokumentiranja jezika u svrhu njihove muzealizacije predstavila sam u pozvanom izlaganju *Muzealizacija jezika na Devetom seminaru Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, održanom u Poreču 23.-25. studenog 2005.⁸ U izlaganju sam predstavila i teoretski i metodološki okvir za dokumentiranje jezika koji sam izgradila u svrhu dokumentiranja, zaštite jezika kao nematerijalne baštine i njegove muzealizacije – pohrane i zaštite u muzeju sa svrhom očuvanja i rada na jeziku.

Rad na dokumentiranju i muzealizaciji jezika na principima predstavljenim u objavljenom članku (Kolbas, 2007) nastavlja se uključivanjem u znanstveni projekt “*Interkulturalni pristup etničkoj različitosti i identitet: Hrvatska – Europa*” (MZOŠ, Institut za migracije i narodnosti, 2007-) dr. sc. Jadranke Čačić-Kumpes.⁹

Godine 2007. započinem terenski rad na dokumentiranju jezika dokumentiranjem rusinskog jezika kao jednog od ugroženih jezika Hrvatske.

⁸ http://public.carnet.hr/akm/AKM_ostali/akm9/sazeci.htm (25.06.2007)

⁹ http://www.imin.hr/_str.aspx?id=57&projekt_id=28&tip=1 (04.07.2010)

Krajem 2008. držim predavanje o muzealizaciji jezika studentima muzeologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

U srpnju 2009. godine izlaganjem *Muzealizacija jezika Hrvatske* teoretski i metodološki okvir svoga rada predstavljam na skupu *Dani žejanskog i vlaščkog jezika*. U okviru izlaganja pokazan je i kraći primjer dokumentiranja rusinskog jezika.¹⁰

U travnju 2010. radim na dokumentiranju istrorumunjskih govora sela Žejane i Nova Vas u Istri, a u lipnju 2010. na dokumentiranju arbanaškoga govora u Zadru.

3.1. Priprema za rad na terenu

Pripreme za rad na terenu uključuju sakupljanje i proučavanje podataka o jezicima na kojima se planira raditi kao i upoznavanje sa sadašnjom situacijom na terenu. Sva su snimanja planirana s dvije skupine govornika: jednom mlađom i drugom starijom. Snimanje se sastoji od dva dijela: intervju s govornicima i međusobnog razgovora govornika. Jezici su u ovom radu predstavljeni redosljedom dokumentiranja na terenu: rusinski u prosincu 2007., istrorumunjski u travnju 2010. te arbanaški u lipnju 2010. godine.¹¹

3.2. Dogovori za snimanja i sociolingvistički upitnik

Rad s govornicima triju jezičnih zajednica sastojao se od prethodnih dogovora u kojima su bili obaviješteni o tome što se od njih traži: sociolingvistički intervju i snimanje njihova razgovora s obitelji, prijateljima ili mještanima. Sociolingvistički intervju sastojao se od niza pitanja govornicima s osnovnim podacima o govorniku, znanju istraživanog jezika i poznavanju podataka o njemu i drugo. Osnovni je kriterij pri odabiru govornika bio da im je to materinski, prvi jezik. Samo su takvi govornici uzimani u obzir za istraživanje (Guérin, 2010). Upitnik je sadržavao i pitanja o stavovima prema svom jeziku unutar svoje jezične zajednice kao i stav u govornim situacijama drugog, hrvatskog jezika. Upitnik je minimalno mijenjan za potrebe pojedinog jezika i pazilo se da osnovni koncept upitnika ostane isti.

Upitnik za govornike jezika

Datum i mjesto:

Ime i prezime (nadimak?) (za žene i djevojačko prezime)

Gdje ste i kada rođeni?

Otkad ovdje živite (ako niste ovdje rođeni)?

Gdje su Vam rođeni roditelji?

¹⁰ Migracijske i etničke teme 25 (2009), 3: 295–299

¹¹ U tekstu ću ravnopravno koristiti termine govor i jezik jer za sva tri istraživana jezika jednako se može govoriti o jezicima kao i o govorima.

Koje su oni narodnosti?

Koje ste Vi narodnosti?

Znate li otkud su došli Vaši preci u ove krajeve?

Koje ste vjeroispovijesti (ako se želite izjasniti o tome)?

Koji ste školu završili i što Vam je zanimanje?

Koje obrazovanje imate?

Kojim jezikom / jezicima govorite?

Govorite li govorom kraja (mjesta) gdje živite?

Govorite li isti govor kao i Vaši sumještani?

Ako je odgovor da: govorite li ga stalno ili povremeno?

Znate li još neko ime za taj jezik?

Tko ga tako naziva i zašto?

Kojim jezikom Vam govore majka i otac?

Govore li stalno tim jezikom?

Govore li i neki drugi jezik, ako da, kada?

Koji Vas je jezik učila majka (otac ili onaj uz koga ste odrasli)?

Govorite li i Vi neki drugi jezik i kada?

Snatrate li da jednako dobro govorite oba jezika?

Govori li se u vašoj kući samo taj jezik ili još neki, koji i kada?

Jesu li svi članovi porodice pripadnici Vaše nacionalnosti?

Jeste li učili materinski jezik u školi?

Ako jeste, koliko dugo?

Na kojem Vam se jeziku obavljala nastava?

Jeste li učili i neki drugi jezik u školi?

Učite li svoju djecu materinski jezik?

Znaju li Vaša djeca bez problema govoriti tim jezikom?

Koriste li ga u razgovoru s drugom djecom i drugima?

Govore li Vaši roditelji drugačije od Vas?

Ako govore, što mislite zašto?

Koriste li neke riječi koje Vi ne koristite? (žargoni)

Jesu li to riječi iz Vašeg materinskog jezika?

Što mislite i znate o vlastitom jeziku?

Nestaje li vaš jezik?

Je li Vam to važno?

Osjećate li nelagodu u kontaktu s govornicima hrvatskoga jezika?

Mislite li da Vaš jezik manje vrijedi ili se manje cijeni?

Koristite li ga i u druženju s prijateljima ili drugima?

Govorite li hrvatski ili neki drugi jezik radije nego li materinski?

Uvijek ili samo ponekad u nekim situacijama?

Znate li gdje se još Vaš jezik govori u Hrvatskoj osim u Vašem mjestu?

Znate li što o Vašem materinskom jeziku izvan Hrvatske?

Intervju je, kao i razgovor govornika, sniman video-kamerom kako bi se zabilježile njihove reakcije na pitanja što često više govori od izgovorenih riječi. Govornici su na sve unaprijed upozoreni i snimano je samo uz njihov pristanak.

3.3. Pronalaženje sugovornika

Važno je za istraživanje naći odgovarajuće sugovornike: one kojima je jezik koji se želi dokumentirati materinski, koji su kompetentni govornici tog jezika, koji nemaju govornih mana ili bilo koju drugu osobinu koja bi mogla ometati dobru komunikaciju (Guérin, 2010). Na prvi pogled čini se apsurdnim da je manji problem dokumentiranje ugroženih jezika od dokumentiranja stabilnih jezika: u tim slučajevima većina govornika relevantni su govornici jer je mali izbor govornika.

S obzirom na to da su svi govornici koji su sudjelovali u ovom istraživanju uz materinski govorili i hrvatski jezik, nije bilo problema pri uspostavljanju osnovne komunikacije i vođenju intervjua budući da se sve odvijalo na hrvatskom. U suprotnom, kada se radi o govorniku koji ne govori hrvatski, potrebno je pronaći jezičnog posrednika, odnosno prevoditelja. Idealno bi pak bilo da istraživač poznaje jezike koje dokumentira jer bi njegova komunikacija s govornikom bila puno bolja. No, poznavanje jezika govornika doista mora biti dobro jer inače istraživač može ispasti smiješan i nekompetentan.

U slučaju rusinskog jezika bilo je dosta teško pronaći sugovornike. Većina govornika s kojima je razgovarano odbila je suradnju, mahom zbog snimanja razgovora. Zanimljivo je da su mnogi od njih članovi kulturno-umjetničkog društva koje prezentira narodne nošnje, plesove i pjesme Rusina i već su više puta imali javne nastupe pred

kamerom i na televiziji. Pretpostavka je da je problem u tome što je snimanje razgovora, govor i razgovor nešto što se doživljava kao zadiranje u privatnost osobe i (raz)govor pred kamerom nije poželjan. Nastup s kulturno-umjetničkim društvom je nastup u skupini gdje individualnost i osobnost pojedinca nisu ugroženi. Pretpostavka je i da je rad s Rusinima otežan nakon ratnih zbivanja 1990-ih što je opsežna tema koja zahtijeva zaseban rad.

Kod istrorumunjskih govora situacija je bila nešto lakša iako isprva nije bilo moguće naći dovoljan broj govornika, vjerojatno zbog istog razloga kao i kod Rusina: nespremnost govornika na zadiranje u privatnost njihove svakodnevne interpersonalne komunikacije.

Kod Arbanasa nije bilo nikakvih problema za pronalaženje sugovornika. Vjerojatan je razlog to što je osoba koja je bila veza za suradnju član njihove zajednice rodom iz Arbanasa. Presudna je zacijelo bila i činjenica što je istraživačica više puta bila u Arbanasima i što je obiteljski povezana s nekima od njih. Snimanje u Arbanasima bilo je upravo onakvo kakvim ga je autorica i zamislila u svojoj metodologiji rada (Kolbas, 2007): govornici su bili izrazito opušteni omogućivši tako spontani razgovor, koliko je to uopće izvedivo u prisustvu kamere.

Očekivani je problem koliko je govor uopće spontan i time relevantan za dokumentiranje, kad je govornik svjestan da ga se snima i kad će, često nesvjesno, paziti kako govori, što znači da neće govoriti onako kako inače govori svakodnevno i neobavezno i da će govor tijekom vjerojatno biti drugačiji, ukočeniji ili afektiran. Snimanje u Arbanasima pokazalo je točnost pretpostavke da poznavanje istraživača doprinosi spontanijem (raz)govoru govornika.

4. O dokumentiranim jezicima

Za rad na terenu potrebno je upoznavanje s jezicima koji će biti predmet dokumentiranja i istraživanja kao i konteksta u kojem žive ti jezici: povijesnog, društvenog i drugog. Jezici su prikazani redoslijedom rada na njima.

4.1 Rusinski jezik

Slika rusinskog jezika vrlo je složena i u mnogim segmentima dosad nerazriješena. O tome je detaljno pisala lingvistica Eugenija Barić (2007), i sama Rusinka i govornica rusinskoga jezika.

U Hrvatskoj ima 2.337 Rusina i većinom su u istočnoj Slavoniji: u Vukovaru (924), Mikuševcima (493 što čini 73,2% stanovništva), Petrovcima (737 ili 57% stanovnika), nešto je govornika u Starim Jankovcima, Piškorevcima, Andrijevcima i Andrijaševcima, Rajevom Selu i Gunji. Rusina ima i u Zagrebu, Vinkovcima, Osijeku, Županji i Rijeci.

Svi su podaci prema popisu stanovništva iz 2001. godine.¹² Naravno da broj Rusina nije jednak broju govornika rusinskog jezika: jedno je kako se stanovništvo izjašnjava po nacionalnosti, drugo je broj govornika. "Rusinsko pitanje" izrazito je složen problem. Brojne su teorije o porijeklu Rusina i njihova jezika, imena jezika i njegove veze s ostalim slavenskim jezicima, osobito ukrajinskim. Brojne su i teorije koje razmatraju otkud su Rusini došli u ove krajeve i jesu li uopće prije dolaska postojali kao jezična i kulturna zajednica. Godina 1831. smatra se godinom njihova dolaska u Hrvatsku.

Dodatni su problemi višestruki etnonimi i imena jezika: Rusini sami sebe nazivaju Rusnaci, austrougarski je etnonim Ruteni. Rusinski jezik sami Rusini nazivaju ruskim jezikom, a lingvisti uočavaju elemente i istočnoslavenskih i zapadnoslavenskih jezika, a uvrštava se u ovu potonju skupinu. Prema Barić, rusinski je ogranak ukrajinskoga (2007: 337) pa nije neobično što ga mnogi Ukrajinci ne priznaju kao zaseban jezik.

4.2. Istrorumunjski jezik

Istrorumunjski jezik naziv je za dva govora na području Istre. Jedan je žejanski i govori se u mjestu Žejane na istočnom rubu Ćićarije. Drugi se oblik naziva vlaški i govori se u području Ćepičkog polja u nekoliko mjesta: Šušnjeвица, Nova Vas, Brdo, Jesenovik, Letaj i drugdje. Govori su međusobno razumljivi. Osnovna im je razlika što u žejanskom ima dosta kroatizama, dok u vlaškom prevladavaju talijanizmi. Danas ima oko 150 govornika istrorumunjskog koji su su uglavnom srednje ili starije dobi, dok ga djeca više uopće ne govore.

Istrorumunjski je naziv koji su tim govorima dali lingvisti. Sami ga govornici nikad tako ne nazivaju. Lingvisti su takav naziv odabrali očito zbog toga što ti govori potječu iz rumunjskog jezika. Vjerojatna je genetska srodnost i s izumrlim veljotskim jezikom otoka Krka (Kovačec, 1998: 241).

Govornici istrorumunjskog došli su u Istru krajem 14. stoljeća prvo u Žejane, kasnije i u druga mjesta Ćepičkog polja.¹³ Vjerojatno su došli iz sjeverne Dalmacije gdje su ih nazivali Morlacima. Nazivi okolnog stanovništva za pridošlice su Ćići, Ćiribirci, Vlasi i Rumunji. Za sebe većinom kažu da su Hrvati, te Vlasi ili Ćiribirci, kako se nazivaju govornici južno od Učke U povijesti su se nazivali i Rumeri (Kovačec, 1998: 240).

Posljednjih nekoliko godina započet je rad na očuvanju istrorumunjskog jezika.¹⁴

4.3. Arbanaški jezik

Arbanaški govor ili jezik arhaični je oblik gegijskog narječja albanskog jezika koji su Arbanasi donijeli u ove krajeve početkom 18. stoljeća. U leksiku, danas je to mješavina

¹² http://hr.wikipedia.org/wiki/Rusini_u_Hrvatskoj (04.07.2010)

¹³ <http://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%86iribirci> (15.07.2010)

¹⁴ <http://www.vlaski-zejanski.com/Novosti-i-dogadanja/pregled/dani-vlaskog-ili-zejanskog-jezika-2009--zilele-de-vlska-ali-zejnska-limba-2009/182-00> (26.07.2010)

nastala pri susretu s jezicima s kojima su bili u kontaktu: turskim, talijanskim i hrvatskim. Arbanasi su porijeklom iz područja Skadra, a potomci su imigranata iz tri sela u okolici Bara u Crnoj Gori: Šestani, Briska i Livari. Došli su u tri migracijska vala. Pri dolasku u Hrvatsku, na putu do Zadra manji je dio ostao u Baškoj Vodi i na Čiovu. Prvo su se nastanili u hrvatskom selu Zemuniku Donjem, a 1726. godine došli su do Zadra gdje ih i danas ima najviše i gdje se još jedino govori arbanaški jezik. Dio grada, Arbanasi, nazvan je po njima. U Zemuniku Donjem živi još nekoliko arbanaških obitelji, ali više ne govore arbanaški. U Zadru su s vremenom poprimili leksik jezika okruženja: talijanskog i hrvatskog. S obzirom na to da su došli iz unutrašnjosti na obalu gdje su se počeli baviti ribarstvom, ribarsko nazivlje koje nisu imali u jeziku preuzeli su većinom iz hrvatskog jezika. Naravno da je zbog višestoljetnog okruženja u kojem živi, vokabular sadašnjeg arbanaškog jezika natopljen talijanizmima i kroatizmima.

5. Rad na terenu

Snimanje rusinskog planirano je u Petrovcima kod Vinkovaca, no ni nakon brojnih pregovora nije se našlo nikoga tko bi bio voljan razgovarati pred kamerom. To što su Petrovci rusinsko-ukrajinsko selo sigurno je jedan od razloga što Rusini nisu bili spremni na razgovor: spomenuta ratna zbivanja samo su zakomplicirala već ionako loš status Rusina koje Ukrajinci uglavnom svojataju i ne priznaju im zaseban jezik.

Konačno je snimanje dogovoreno u Mikluševcima koje je većinsko rusinsko selo. Prema popisu iz 2001. Mikluševci imaju 486 stanovnika. U Mikluševcima djeca uče rusinski u školi uz učiteljicu koja je završila studij rusinskog jezika i književnosti u Novom Sadu. To je jedini fakultet u ovim krajevima na kojem postoji zaseban studij rusinskog jezika. Štoviše, prema kazivanju učiteljice Marije Homa koja je bila i jedna od (su)govornica za istraživanje, to je jedini fakultet na svijetu na kojem se uči bačvansko-srijemski dijalekt rusinskog jezika. Zahvaljujući toj mladoj učiteljici uspjeli smo sakupiti odgovarajuće govornike koji su bili spremni na intervju i snimanje razgovora.

Govornici istrorumunjskog jezika snimani su u dva sela: Žejanima i Šušnjevići.¹⁵ Ovi su lokaliteti odabrani kako bi se zabilježila oba osnovna govora istrorumunjskoga jezika. Govornici govore nazivaju prema mjestu u kojem se govore, odnosno prema etnonimu kojim ih se naziva: žejanski govor u Žejanima, općina Matulji pokraj Rijeke te vlaški u većini drugih mjesta u području Čepićkog polja u Istri. S obzirom na to da su ta dva govora već dulje izdvojena i imaju neke različitosti, primjereno ih je nazivati vlaško-žejanskim govorima. Međusobno su razumljivi. Rad je protekao bez ikakvih problema.

Dok su većina drugih govornika vjerojatno zbog nelagode pred kamerom i prisustva nepoznate osobe bili suzdržani, neki i neprirodni u razgovoru ne znajući o čemu bi

¹⁵ Drugi intervju i snimanje obavljani su u Šušnjevići, iako su govornici bili iz Nove Vasi, prvoga susjednog sela.

međusobno razgovarali, govornici arbanaškog bili su spremni razgovarati i više nego je bilo potrebno za snimanje. Vjerojatni su razlozi međusobno poznavanje istraživačice i nekih govornika, možda i mentalitet i temperament govornika. Time se mogu detaljnije pozabaviti stručnjaci raznih disciplina koji će raditi na snimljenom materijalu.

Mnogi stariji Arbanasi i danas tečno govore talijanski, pa se za većinu starijih ljudi može reći da su trilingvalni. Stariji ljudi govore hrvatski, talijanski i arbanaški. Mlađi su ili bilingvalni govornici hrvatskog i talijanskog ili, rjeđe, hrvatskog i arbanaškog dok najmlađi govore samo hrvatski jezik kao materinski jezik. Tu se pokazuje termin “materinski” kao ne baš primjeren jer mnogim je majkama tih mladih Arbanasa materinski jezik arbanaški ili talijanski, a djeca su govornici samo hrvatskoga ili talijanskog jezika. Roditelji današnjih starijih ljudi većinom nisu znali hrvatski jezik, već su govorili arbanaški i talijanski. Ti govornici imaju dosta talijanizama u arbanaškom govoru jer su odrastali u doba talijanske vladavine nad Zadrom. Mlađi govornici koji su odrastali nakon pripojenja Zadra Hrvatskoj očekivano imaju u govoru više kroatizama.

U Arbanasima živi oko 3.500 stanovnika, ali je teško odrediti koliko je od njih kompetentnih govornika arbanaškog jezika. Osim starijih ljudi od kojih gotovo svi govore arbanaški, govore ga i neki ljudi srednje generacije, dok od mladih tek neki ponešto razumiju, ali ga ne govore.

Najmlađi govornik arbanaškog je Mihovil Modrinić. Ovaj dvadesetomogodišnjak kaže kako ne razumije govor zadarskih Albanaca, tek pokoju riječ, dok Albanci razumiju njegov arbanaški govor. Kažu mu Albanci da ljepše govori od njih jer prepoznaju stariji govor koji smatraju boljim i jer ga smatraju starinskim i očuvanijim oblikom jezika. Mihovil ne zna hoće li nastaviti s prenošenjem arbanaškog. Vjerojatnost za to je mala jer nema vršnjaka s kojima bi mogao razgovarati. Moguće je da je on posljednji govornik arbanaškog jezika.

5.1. Koje smo nacionalnosti?

Od pedesetak pitanja u upitniku, ključna su bila ona vezana za nacionalnost govornika te stav prema vlastitom jeziku i znanje o njemu.

Govornici rusinskog se po nacionalnosti većinom izjašnjavaju kao Rusini, ali ih ima koji se izjašnjavaju kao Hrvati, Srbi, Jugoslaveni i Ukrajinci. Ima ih i neopredijeljenih.

Govornike istrorumunjskog pogrešno je nazivati Istrorumunjima. Sami se mahom izjašnjavaju kao Hrvati, neki naglašavaju da su Čiribirci ili Vlasi, ali Hrvati. Lingvisti su iz razumljivih genetskih razloga te govore nazvali istrorumunjskima, ali su govornicima time napravili “medvjedu uslugu”: potaknuti tim nazivom i porijeklom tih govora, pohode ih rumunjski lingvisti u namjeri da dokažu da je to “oaza Rumunja” u Hrvatskoj. Mještani su ljuti kad dođu Rumunji jer shvaćaju da im žele nametnuti rumunjski identitet. Pričaju kako su prije nekoliko godina rumunjski lingvisti čak doveli pravoslavnog svećenika u namjeri da ih prevedu na pravoslavlje! Svi govornici istrorumunjskog su Hrvati katolici koji su u potpunosti preuzeli hrvatsku tradiciju

pa tako i vjeru. Upravo su mještani Žejana poznati kao zvončari i nastupaju s tim pokladnim običajima posvuda po Hrvatskoj i izvan nje. Rješenjem Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske,¹⁶ utvrđeno je da zvončari - godišnji pokladni ophodnici na području Kastavštine, imaju svojstvo kulturnog dobra kao i istrorumunjski govori.

Albert Mikleuš, govornik vlašskog (nema nikakve veze s Mikluševcima!) nakon snimanja iznio je svoje dvojbe oko identiteta: je li on Hrvat kad mu materinski nije hrvatski jezik, je li Ćiribirac ili Vlah, što bi on trebao biti? Nažalost, ovo nije snimljeno, a pokazuje da se lakše govori što se misli kad se ugasi kamera.

Svi se Arbanasi danas izjašnjavaju kao Hrvati. U literaturi s početka 20. stoljeća navedeni su kao Arbanasi. Don Mijo Ćurković 1922. godine navodi: "*On (Arbanas) je po vjeri katolik, a po narodnosti Arbanas*".¹⁷ Kako su Arbanasi i Zadar do 1947. godine bili pod Italijom, u to doba su se mnogi izjašnjavali kao Talijani. Većina je Talijana Arbanasa nakon pripojenja Zadra Hrvatskoj otišla u Italiju.¹⁸ Mlađi su ljudi ili bilingvalni govornici hrvatskog i talijanskog ili, rjeđe, hrvatskog i arbanaškog, dok najmlađi govore samo hrvatski jezik kao materinski jezik.

Dvojbe govornika ukazuju ponovno koliko je identitet naučena ili očekivana i promjenjiva kategorija. To također pokazuje kako jezik ne mora nužno biti presudan za identitet i da je identitet fluidan i promjenljiv što je uzrokovano raznim faktorima: povijesnim, socijalnim, kulturološkim, ekonomskim i drugim.

5.2. Znanje o vlastitom jeziku i stav prema njemu

Više je pitanja u upitniku bilo o jeziku govornika. Većina govornika pokazala je dobro poznavanje podataka o svom jeziku, ovisno o interesu i obrazovanju pojedinca. Znali su barem približan broj govornika i gdje se sve jezik govori u Hrvatskoj ili izvan Hrvatske. Poznato im je otkuda su i odakle im potječe njihov jezik. I govornici nižeg obrazovnog statusa znali su barem neke podatke o svom jeziku. Moguće je to jedan od pokazatelja važnosti jezika za zajednicu. No izumiranje jezika upućuje da odgovor nije jednoznačan i da jezik ipak nema tu snagu održanja: većina je govornika iskazala zabrinutost zbog nestajanja jezika. No većina tih istih govornika nije iz raznih razloga učila svoju djecu materinski jezik. Razloga tome je više i neki su izrečeni:

1. ženidbom za Hrvata/Hrvaticu dijete je učilo samo hrvatski jezik; u okruženju hrvatskih govornika smatralo se da je učenje ikojega drugog jezika, pa i materinskog, suvišno i nepotrebno;
2. kod Arbanasa koji su do 1947. godine bili pod talijanskom upravom, talijanski je očekivano bio jezik koji su djeca učila jer je on bio tada jezik šire zajednice.

¹⁶ <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5232> (22.11.2010.)

¹⁷ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Arbanasi>

¹⁸ Mnogi su mještani to pripojenje doživjeli kao okupaciju (podatak iz osobnih istraživanja), no očito su s vremenom Hrvatsku i hrvatstvo prihvatili kao svoje.

Taj zaključak o društvenoj superiornosti hrvatskoga ili talijanskoga jezika pak nije u skladu s odgovorom na pitanje: Mislite li da vaš jezik manje vrijedi ili se manje cijeni? Na to su pitanje **svi** govornici, gotovo s čuđenjem ili čak zapanjenošću rekli: Ne. To je tema kojom bi se mogli pozabaviti kognitivisti, psiholingvisti, sociolingvisti kao i mnogi drugi stručnjaci. Diskrepancija stava o jeziku i stvarnog ponašanja u govornoj komunikaciji te stvarnog odnosa prema jeziku vrlo je zanimljiva tema i sigurno će naći svoje istraživače.

Neki od rusinskih govornika ne smatraju da im jezik nestaje jer ima još dovoljno govornika i djeca ga uče u školi. Marija Homa iz Mikluševaca kaže kako je i prije stotinjak godina prognozirani nestanak rusinskoga, ali se još i danas uči u školi i govore ga djeca, premda sve manje. Usvajanje i učenje materinskog jezika u ranoj dobi svakako je bitan faktor preživljavanja jezika. Očekivano je da će se u mjestu Mikluševcima, gdje su Rusini većinsko stanovništvo, vjerovati u održanje vlastitog jezika, tim više što je jedna od govornica učiteljica rusinskog jezika koji predaje u mjesnoj osnovnoj školi. I sama je učila rusinski u osnovnoj školi, ali kao izborni jezik. U Mikluševcima većina djece uči rusinski od svojih roditelja i nastavlja ga učiti u školi. Upitno je, međutim, koliko djeca govornici rusinskog zaista svakodnevno govore taj jezik i ostaju li održanjem aktivni govornici rusinskog jezika te s kojom razinom jezične kompetencije.

Druga govornica, također iz Mikluševaca, Euvgenija smatra da rusinski jezik ipak pomalo nestaje jer ga djeca sve manje govore. Razlog tomu vidi u činjenici što ih roditelji ne uče rusinski, no smatra da možda, s obzirom na jačanje nacionalne svijesti koje ona uočava među Rusinima, ipak ima šanse za održanjem rusinskog jezika.

Govornici istrorumunjskog svjesni su nestajanja svojih govora i žale zbog toga. I oni su, kao i jedna govornica rusinskoga, istaknuli kako televizija i mediji djeluju na nestajanje jezika: nemaju televizijskog programa na materinskom jeziku. Kako djeca dosta vremena provode gledajući televiziju, ona im postaje sredstvo usvajanja i učenja jezika jer na televizijskom programu mogu slušati samo hrvatski jezik kao jezik zajednice koji razumiju. Govornici navode da se djeca znaju sramiti svoga govora i zato jer ga ne susreću u medijima. Mauro Doričić iz Žejana navodi kako se kao dijete sramio svoga žejanskog govora, no s godinama je shvatio, kao i mnogi njegovi vršnjaci, da je jezik bogatstvo, a ne sramota.

Marija Fable iz Nove Vasi misli kako vlaškom govora više neće biti za 20-30 godina. Točno je odredila koliko treba da ugroženi jezik nestane. Nažalost, indicije kazuju da je u pravu. Zaključila je tako jer su u doba njene mladosti gotovo sva djeca znala vlaški, a neka čak nisu ni znala hrvatski. Danas djeca većinom znaju samo hrvatski. Tako je točno pretpostavila da je vrijeme stasjanja jedne generacije koje traje 20-30 godina i vrijeme nestajanja jezika.

Govornici arbanaškog svjesni su nestajanja svog jezika i žale za time, osobito oni stariji. Posljednjih stotinu godina arbanaški govor nestaje pod dominacijom talijanskog i hrvatskog jezika. Društvo zadarskih Arbanasa pokrenulo je u svibnju 2010. godine tečaj arbanaškog jezika. Tu se pokazala svjesnost o potrebi očuvanja jezika, no tečaj su pohađali većinom stariji ljudi, njih tridesetak, dok mlađi nisu pokazali osobit

interes. Očito je da malobrojni mladi govornici nisu pretjerano zainteresirani za održanje arbanaškog govora. Oni više ne mogu razgovarati sa svojim vršnjacima na arbanaškom i ne vjeruju da će ga prenositi na svoje potomstvo. Ovdje se ponovno pokazuje primarna važnost korištenja jezika u svakodnevnoj komunikaciji za njegovo održanje. Bez interpersonalne komunikacije, razgovora na jeziku, on nestaje. Moguće je da će ti mladi govornici kasnije promijeniti stav prema materinskom jeziku, poput spomenutog primjera sa žejanskim govorom, ali ostaje pitanje hoće li tada više biti sugovornika za održanje komunikacije i kroz nju, jezika.

6. Zaključak

Činjenica da djeca uče jezik od svojih roditelja, točnije rečeno, da ga usvajaju u djetinjstvu, od prvorazredne je važnosti za očuvanje jezika (Jelaska, 2001). Jedino tako jezik može opstati. S tim se stavom mnogi lingvisti ne slažu i smatraju da tečajevi jezika mogu održati ili "uskrsnuti" umiruće jezike. Jedini jezik koji je tako "uskrsnuo" suvremeni je hebrejski zahvaljujući višestrukom spletu povoljnih okolnosti (Hagège, 2005: 235; Matasović, 2005: 235-236). Brojni se jezici nastoje oživiti, ali, u pravilu, ostaju na razini folklora, a ne svakodnevne komunikacije. I u Arbanasima je od 2010. godine pokrenut tečaj arbanaškog jezika za koji je stanovništvo pokazalo interes, ali većinom se radi o starijoj populaciji. Istrorumunjski se također zadnjih nekoliko godina nastoji sačuvati.

Kod sva tri dokumentirana jezika prepoznajemo proces odumiranja jezika. Govore ga još samo stariji ljudi, stanovništvo srednjih godina već nešto slabije, a djeca samo iznimno ili razumiju tek pokoju riječ. Nešto je bolja situacija s rusinskim koji se uči u školi za razliku od istrorumunjskog i arbanaškog koji nisu nikad bili jezici nastave i školskog obrazovanja.

U slučaju istrorumunjskog valja istaknuti kako se puno bolje održava u dijaspori, i da je broj govornika tamo znatno veći. Jezike dijaspore također bi trebalo dokumentirati jer su to često arhaičnije forme jezika.

Govornici sva tri jezika primijetili su da su njihovi današnji govori sve više "natopljeni" kroatizmima. To ne znači samo da im materinski jezik nestaje, već da ga doslovice i proždire (Calvet, 1974) jezik sredine, hrvatski.

Ovaj je rad temeljen na važnosti snimanja svakodnevne govorne komunikacije. Učenje djece od malena materinskom govoru i održavanje svakodnevne komunikacije na tom jeziku uvjeti su bez kojih jezik ne može preživjeti (Sperber, Wilson, 1988). Da je izumiranje jezika normalno, nije samo darvinističko gledanje. Jezici su oduvijek nestajali, ostavljajući često jezike-potomke ili su nestajali bez potomaka. Jezik je živi organizam i očekivano je da se tako nešto s njim događa. Danas je, osobito za francuske lingviste (Hagège, 2005), problem što globalizacija donosi snažnu dominaciju engleskog jezika. Činjenica jest da se zbiva, možemo to tako nazvati, svojevrsna globalizacijska

glotofagija uz "lokalne" glotofagije poput ove dokumentirane u Hrvatskoj. No svi se jezici mijenjaju, starije forme jezika odumiru, stvaraju se nove forme, prvenstveno na razini leksika. Ideja ovog rada jest dokumentiranje ugroženih i umirućih jezika, ali i dokumentiranje i zaštita i onih stabilnih, po broju govornika velikih jezika. Ugrožene i umiruće jezike treba dokumentirati jer nestaju, stabilne jezike također treba dokumentirati jer i kod njih nestaju sadašnji oblici jezika i s njima dijelovi suvremene kulture slično kao i u slučaju ugroženih i umirućih jezika (Pires, 2010).

Također je potrebno istražiti koliko su zbivanja u Hrvatskoj 1991.-1995. godine utjecala na status i stanje jezika manjina i ugroženih jezika: je li priznavanjem statusa hrvatskog kao državnog jezika oslabljen ili ojačan status i stanje drugih jezika koji se govore u Hrvatskoj (Jurić-Pahor, 2010)?

Nacionalni identitet se i u ovom istraživanju ponovno pokazuje kao fluidna i promjenjiva kategorija koja je ovisna o političkim, povijesnim, kulturološkim, socijalnim i mnogim drugim čimbenicima. Jezik i identitet nisu nužno vezane kategorije: dok se govornici rusinskog jezika većinom smatraju Rusinima, govornici istrorumunjskih govora mahom se izjašnjavaju kao Hrvati, jednako kao i Arbanasi. Kod Arbanasa nacionalni identitet mijenjao se prema povijesnim i političkim prilikama što nije ni neočekivano niti neuobičajeno.

Dokumentirani materijal zahtijeva daljnu analizu stručnjaka za pojedine jezike. Ovakvo dokumentirani jezici mogu se muzealizirati i biti na raspolaganju stručnjacima raznih disciplina za daljnji rad na jezicima i u svrhu njihove prezentacije.

Na kraju, ali ne po važnosti, želim najtoplije zahvaliti svim svojim govornicima - sudionicima u snimanju govora. Ne želim ih nabrajati jer bih izostankom ikojeg imena mogla nekoga uvrijediti, a to nikako ne želim.

Također zahvaljujem na nesebičnoj pomoći kolegama koji su mi do sada pomagali pri snimanju: Sanji Lazanin, Ani Montan i Svenu Marčeliću. Bez njih bi, kao i bez (su)govornika, ovaj rad bio neizvediv.

Literatura

Austin, Peter, ur. 2010. *Language documentation and description*. vol.7. School of Oriental and African Studies, London.

Barić, Eugenija. 2007. *Rusinski jezik u procjepu prošlosti i sadašnjosti*, Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Calvet, Louis-Jean. 1974. *Linguistique et colonialisme: petit traité de glottophagie*. Paris, Payot.

Guérin, Veronica. 2010. Trust me, I am a linguist!: building a partnership in the field. U *Language documentation and conservation* 4/2010, str. 22-33. <http://nflrc.hawaii.edu/ldc/2010/> (05.07.2010).

Hagège, Claude. 2005. *Zaustaviti izumiranje jezika*. Zagreb, Disput.

Fishman, Joshua Aaron, ur. 2001. *Handbook od language and ethnic identity*. Oxford, University press.

Habermas, Jürgen. 1979. *Communication and the Evolution of Society*, Boston, Beacon press.

Hartley, Peter. 2004. *Inerpersonal communication*. 2nd ed. Routledge, London and New York. <http://www.google.com/books?hl=hr&lr=&id=HxQkmzOv3JQC&oi=fnd&pg=PR7&dq=hartley+p+interpersonal&ots=aMF8OVONPl&sig=yDslccJVa7L0X7xz94vg84jAiGw“v=onpage&q&f=false>.

Hymes, Dell. 1980. *Etnografija komunikacije*. Beograd, BIGZ.

Jelaska, Zrinka. 2001. Govornici u susretu – usvojeno i naučeno vladanje jezikom u istome društvu, *Društvena istraživanja*, 56, 10/2001, 6, str. 977-990.

Jurić-Pahor, Marija. 2010. Kako se naučimo sovražiti svoj jezik, U *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 50/1-2(2010), str. 29-33.

Kolbas, Irena. 2009. Dani vlaškog ili žejanskog govora, U *Migracijske i etničke teme* 25(2009) 3, str. 295-299.

Kolbas, Irena. 1997. Kako raditi etnografiju riječima: pristup kazivaču. U *Radovi hrvatskog društva folklorista*, 5-6(1997), 295-304.

Kolbas, Irena. 2007. Muzealizacija jezika Hrvatske: muzeji naglas. U *Govor: časopis za fonetiku*: 24 (2007), 1, 3-14.

Kovačec, August. 1998. *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik*. Pula, Mediteran.

Matasović, Ranko. 2005. *Jezična raznolikost svijeta*. Zagreb, Algoritam.

Pires, Acrisio. 2010. What's lost when languages are. *Science*, 28/328, str. 431 www.sciencemag.org (23.04.2010).

Sperber, Dan, Wilson Deirdre. 1988. *Relevance: Communication and Cognition*, Cambridge, Harvard University press.

Zeldin, Theodore. 2005. *Intimna povijest čovječanstva*, Zagreb, VBZ.

http://www.museum.or.jp/icom-J/pdf/E_news2003/extra/p10_2003-4.pdf (26.09.2010.)

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=EN&pg=home>(26.09.2010.) <http://www.hrelp.org/events/angeredvoices/> (26.09.2010.)

<http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php> (06.10.2009.)

<http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/1284.htm> (17.07.2010)

<http://www.hrelp.org/documentation/whatisit/> (14.06.2010.)

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=EN&pg=00139> (23.06.2010)

<http://www.livingtongues.org/background.html> (14.06.2010.)

<http://www.vlaski-zejanski.com/Novosti-i-dogadanja/pregled/dani-vlaskog-ili-zejanskog-jezika-2009--zilele-de-vlska-ali-zejnska-limba-2009/182-00> (26.07.2010)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Arbanasi> (04.07.2010)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%86iribirci> (15.07.2010.)

<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5232> (22.11.2010.)

Irena Kolbas

Ethnographic Museum Zagreb
Zagreb
Croatia
ikolbas@emz.hr

UDK 069.02:81](497.5)

Review paper
Received: April 15, 2011
Accepted: April 20, 2011

Documentation and Musealization of Endangered Languages in Croatia

The author created a theoretical and methodological framework for document and musealisation of languages on the basis of which she began documenting endangered language in Croatia: Ruthenian, Istro-Romanian and Arbanasi. The paper describes the preparations for the work and language documentation in the field, results and conclusions. It is concluded that language can survive only by interpersonal communication without which it could remain in a written form only, but without speech and conversation it ceases to be a living language. It is also deemed that in addition to endangered languages, stable ones have to be documented as well, to protect their present form.

Keywords: language documentation, language musealisation, endangered languages, Croatia

Documentation of endangered languages in Croatia

1 Introduction

Language documentation or linguistic documentation, according to Himmelmann, is recording of linguistic practices of a linguistic community. According to this definition, language documentation is fundamentally different from language description which is primarily oriented towards recording of language as a system of abstract elements, constructions and rules.¹

Language documentation, as a discipline, has been of topical interest for fifteen years already, and has flourished in the last five. Linguists work intensively on documentation methodology, as well as on the collection of data in the field. This is a multidisciplinary discipline of necessity, because it uses the concepts and techniques of linguistics, ethnography, psychology and other disciplines.

¹ <http://www.hhelp.org/documentation/whatisit/> (26.09.2010.).

The work on language documentation has been prompted to a great extent by alarming prognoses of linguists about near extinction of the majority of languages in the world during the next few decades.² With their extinction, parts of cultures disappear, sometimes even entire cultures that are left without the language context. Numerous institutions like UNESCO³ and ICOM⁴ have also noticed the importance of preservation of world languages as parts of cultures and initiated programmes to protect languages. Interestingly enough, languages disappear in the same ratio as living beings (Hagège, 2005: 180).

The Ministry of Culture of the Republic of Croatia has included several Croatian speeches and one “non-Croatian” speech (Istro-Romanian) on the list of intangible cultural heritage.⁵ At the time when this paper was being written (in August 2010)⁶, the Ministry passed a decision to include Arbanasi speech in the Registry of Croatian Cultural Heritage - List of Protected Cultural Heritage.⁷

2 Theoretical and methodological framework for language documentation

As opposed to the majority of other concepts of language documentation directed to preservation of vocabulary, syntax, grammar, literature, folklore and so on (Austin, 2010), this work was built within the theoretical and methodological framework focused on documentation of **everyday interpersonal communication, everyday speech and conversation** of original spoken languages. Conversation shows that a language is alive, that you can communicate with it (Hagège, 2005; Hymes, 1980). Communication is primarily relevant for the life of languages (Sperber, Wilson, 1988).

Out of numerous linguistic theories, the most suitable for documentation of everyday interpersonal communication and for the development of theoretical and methodological framework seemed to be the Universal pragmatics of Jürgen Habermas and the Theory of relevance of Sperber and Wilson (Kolbas, 2007). Here I present only the brief and most important parts of these theories relevant for language documentation and adapted for the purpose of this work.

² Hagège: *Zaustaviti izumiranje jezika, Zagreb, Disput, 2005.*

³ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=EN&pg=00139> (25.03.2007)

⁴ http://www.museum.or.jp/icom-J/pdf/E_news2003/extra/p10_2003-4.pdf (25.06.2007.)

⁵ <http://min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (23.06.2010.)

⁶ I express my gratitude to prof. Aleksandar Stipčević who gave me this information and helped with arrangements related to Arbanasi speech.

⁷ <http://min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (20.09.2010.)

2.1 *Universal pragmatics*

Pragmatic principles of musealization indicate that languages and speeches should be recorded at the **very speech act** and in a **real communication context**. This means that languages should be recorded in various possible situations: family, social, ritual and everyday. This brings about numerous and different questions. Which criteria should be set? Who is the relevant **speaker** of a language or speech? What defines him/her as such? Habermas asks: to what extent do interlocutors understand each other? To what extent is their speech true? What are speaker's intentions and which of those are recognised and accepted in communication? To what extent do the interlocutors agree about vocabulary? What is the communication value of interlocutor's statement (Habermas, 1979)? Other pragmatists, as well as other linguists and phoneticians, would ask: to what extent is parents' speech relevant for determination of linguistic competence of the speaker whose speech should be documented and later musealised? To what extent are the surroundings with which they communicate, education or verbal skill relevant? Which situations and contexts are suitable for language and speech documentation? One should also bear in mind the ritualicity of some speech situations.

2.2 *Relevance theory*

One of the most intriguing theories, not so new any more, is the theory of relevance. Its starting point is in pragmalinguistics, it is close to universal pragmatics, but also to communicology and other "shelves" and "drawers" into which disciplines are divided, and it offers explanations of possibility or perhaps impossibility of language documentation. This theory says that expression, recognition of other's intentions and communication is markedly individual and depends on different factors (Sperber, Wilson, 1988). This theory was explained in the simplest way by Theodore Zeldin, one of the greatest intellectuals of our time and husband to Deirdre Wilson, one of the creators of the relevance theory. In his book *An Intimate History of Humanity*, Zeldin says on relevance theory:

"Relevance theory has destroyed the conviction that communication is simply a question of encoding and decoding of messages: it discovered that people interpret what they see in the light of their previous experiences, as a rule acting more or less as free interpreters, who are never sure of the result achieved. There is no key that would completely enable somebody to enter somebody else's mind. Dignity and mystery of each individual remain intact. Communication is a fluid and flexible glue." (Zeldin, 2005: 224)

2.3 *Methodology and ethical principles of work*

In order to be able to work with the speakers, a questionnaire had to be designed, and one should know **how** to work with them.

Work with speakers in the field implies ethics. Persons interviewed must be acquainted with the way and mode of work, how the work will proceed; they have to know that they will be recorded and agree to it. The interview questions must be clear and unambiguous, without “learned” phrases. The speakers have the right to refuse to answer some questions, and this should be accepted without discussion. The speakers should not be led to answers, or the answers suggested to them, even if they are hesitant about some answers, and they should not be forced to answer. If it seems that the speaker did not understand a question, he/she should be prompted with another one formulated in a different way. One should never say: “You have not understood me!” This is insulting and inappropriate (Kolbas, 1997).

As an ethnologist, I know from the fieldwork experience that researcher often must, especially with older people, listen to things he/she does not need for research, usually speakers’ private problems. Having listened to these problems, the researcher establishes better connection with the interlocutor, gains trust and thus obtains better results: speakers are more relaxed because they do not perceive the researcher as a stranger any more. Ideally, researcher and interlocutor could get to know each other on several occasions and researcher’s visits to interlocutor and the community before the recording itself (Guérin, 2010), but often this is not possible. The usefulness of previous acquaintance was observed in this research on the example of Arbanasi – since the speakers already knew the researcher, the research went on in very good communication conditions.

It is polite and useful that researcher brings a gift into the family or a society where the investigation will take place: a token of consideration is always welcome and it shows researcher’s gratitude for the interlocutors’ willingness to cooperate as well as for their time. The interlocutors will then perform better in communication.

It can happen that interlocutors demand to be paid for their cooperation. This is not usual, but can be planned. It should be clearly said that the cooperation is not paid: no promise of “some money” should be made, nor any other promise that is not intended to be kept.

The interlocutors should be approached as equals, which they are. They should not be patronised nor should one act towards them as if they were inferior in any way. The interlocutors should be acknowledged as persons who are doing researchers a favour and one should respect the fact that they agreed to cooperate and devote some of their time (Kolbas, 1997).

3 Beginnings of documentation of endangered languages in Croatia

I introduced the idea of language documentation in the invited speech entitled *Musealisation of Languages* at the *Tenth Seminar Archives, Libraries, Museums: Possibilities of*

Cooperation within the Framework of Global Information Structure, which was held in Poreč 23rd -25th November 2005.⁸ In the speech I presented theoretical and methodological framework for language documentation, which I have developed to document and protect languages as intangible heritage and its musealisation – storage and protection in a museum with the aim to preserve and work on a language.

Work on language documentation and musealisation on the principles presented in the published paper (Kolbas, 2007) continues with the participation in the scientific project *An Intercultural Approach to Croatian Ethnic Diversity and Identity* (Ministry of Science, Education and Sport, Institute for Migrations and Ethnic Studies, 2007 -) by Jadranka Čačić-Kumpes, Ph.D.⁹

In 2007 I started fieldwork in language documentation by documenting Ruthenian, one of the endangered languages in Croatia.

Towards the end of 2008 I gave a lecture on musealisation to students of museology at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb.

In July 2009 I presented the methodological framework of my work in the presentation *Musealisation of Languages in Croatia* given at the meeting *Days of Žejanski and Vlaški Languages*. A brief example of documenting Ruthenian was given in this presentation.¹⁰

In April 2010 I worked on documentation of Istro-Romanian speeches in the villages Žejane and Nova Vas in Istria, and in June 2010 on documentation of Arbanasi speech in Zadar.

3.1 Preparation for fieldwork

Preparation for fieldwork includes collecting and analysis of data about languages which will be analysed, as well as getting to know the situation in the field. All the recordings are planned with two groups of interlocutors: a younger and older one. A recording consists of two parts: interview with interlocutors and conversation between interlocutors. Languages in this work are presented in the order of documentation in the field: Ruthenian in December 2007, Istro-Romanian in April 2010 and Arbanasi in June 2010.¹¹

⁸ http://public.carnet.hr/akm/AKM_ostali/akm9/sazeci.htm (25.06.2007)

⁹ http://www.imin.hr/_str.aspx?id=57&projekt_id=28&tip=1 (04.07.2010)

¹⁰ *Migracijske i etničke teme* 25 (2009), 3: 295–299

¹¹ Terms language and speech will be used indiscriminately in the work because all three investigated languages can equally be called languages as well as speeches.

3.2 Agreements for recording and sociolinguistic questionnaire

Work with interlocutors from three language communities consisted of previous discussions in which they were informed of what is demanded from them: sociolinguistic interview and recording of their conversation with family, friends and townsmen. Sociolinguistic interview consisted of a number of questions, with basic data about interlocutors, their knowledge of the investigated language and of data about it and other elements. The basic criterion for the choice of interlocutors was that this was their mother tongue, first language. Only those interlocutors were taken into account for the research (Guérin, 2010). The questionnaire also contained questions about attitudes towards one's language within one's language community, as well as the attitude in speech situations of another, Croatian language. The questionnaire was slightly changed for the needs of individual languages, but the basic concept of the questionnaire remained the same.

Questionnaire for speakers of a language

Date and place:

Name and surname (nick name?) (maiden name for women)

Where and when were you born?

Since when have you lived here (if you were not born here)?

Where were your parents born?

What nationality are they?

What nationality are you?

Do you know where did your ancestors come from to this region?

What is your religion (if you wish to declare yourself)?

Which school have you finished and what is your profession?

What is your education?

What language/languages do you speak?

Do you speak the speech of the area (place) you live in?

Do you speak the same speech as your fellow-citizens?

If the answer is yes: do you speak it all the time or occasionally?

Do you know any other name for that language?

Who calls it so and why?

What language do your mother and father speak?

Do they speak that language all the time?

Do they speak any other language, if yes, when?

Which language did your mother (father, the person you grew with) teach you?

Do you speak any other language and when?

Do you think that you speak both languages equally well?

Is only this language spoken in your house or any other, which one and when?

Do all the members of the family belong to your nationality?

Have you learned your mother tongue in school?

If yes, for how long?

What was the language of instruction?

Have you learned any other language in school?

Do you teach your children mother tongue?

Can your children speak that language without a problem?

Do they use it when talking to other children and others?

Do your parents speak differently than you do?

If they do, why do you think that is?

Do they use some words you do not use? (jargons)

Are those words from your mother tongue?

What do you think and know about your own language?

Is your language disappearing?

Is that important to you?

Do you feel uneasy in contact with the speakers of Croatian language?

Do you think that your language is worth less or less appreciated?

Do you use it when hanging out with friends and others?

Do you prefer speaking Croatian or some other language to your mother tongue?

Always or only sometimes, in some situations?

Do you know where is your language spoken in Croatia besides in your place?

Do you know anything about your language outside Croatia?

Interviews, as well as interlocutors' conversation were recorded by a video camera to record their reactions to questions that often say more than the spoken words.

Interlocutors were warned about this in advance and the recording was done only with their consent.

3.3. *Finding interlocutors*

It is important for the research to find the appropriate interlocutors: those to whom the documented language is mother tongue, who are competent speakers of their language, who do not have any speech impediments or any other characteristics that could hamper good communication (Guérin, 2010). At first glance it seems absurd that documenting endangered languages is a lesser problem than documenting stable languages: in such cases the majority of interlocutors are relevant, because the choice of interlocutors is small.

Since all the interlocutors who participated in this research speak Croatian in addition to their mother tongue, there was no problem to establish basic communication and interview them, because everything was done in Croatian. Conversely, when an interlocutor does not speak Croatian, a linguistic intermediary or an interpreter has to be found. It would be ideal if the researcher knew languages he/she documents, because his/her communication with the interlocutor would be much better. But, knowledge of the speaker's language must indeed be very good, because otherwise the researcher can look ridiculous and incompetent.

In the case of Ruthenian, it was indeed difficult to find interlocutors. The majority of speakers refused cooperation, most often if the conversation would be recorded. It is interesting that many of them were members of the folklore group that presents Ruthenian folk costumes, dances and songs, and they had already performed in front of cameras and on television several times. It was assumed that the problem was that recording of conversation, speech and conversation was perceived as intrusion into a person's privacy and speech and conversation in front of the camera was not desirable. Performance with the cultural club was a group performance where individuality and personality of an individual were not threatened. It was assumed that the work with Ruthenians became especially difficult after the war in the 1990ies, but this is a complex topic which should be studied separately.

The situation was somewhat easier for Istro-Romanian, although at first it was impossible to find a sufficient number of speakers, probably for the same reason as with Ruthenians: unreadiness on behalf of the speakers because the privacy of their everyday interpersonal communication would be invaded.

Finding interlocutors among Arbanasi was not at all difficult, probably because the contact person was the member of the community, born in Arbanasi. The fact that the researcher visited Arbanasi several times and had family connections with some of them was definitely decisive. The recording in Arbanasi was performed exactly in the way the author envisaged it in the methodology (Kolbas, 2007): the interlocutors were extremely relaxed and this enabled spontaneous conversation, as much as it was possible in front of the camera.

To what extent is the speech spontaneous at all and thus relevant for documentation when the speakers know that they are being recorded so they will, often unconsciously, watch how they speak, and this means that they will not talk as usual and their body language will probably be different, stiffer and with airs. Recording in Arbanaši showed the accuracy of the assumption that the acquaintance with researcher contributes to more spontaneous speech and conversation of the speaker.

4 On documented languages

In order to perform fieldwork it is necessary to get to know languages that will be documented and researched, as well as their contexts, historical, social and other. The languages are presented in the order in which they were processed.

4.1 Ruthenian language

The picture of Ruthenian is very complex and in many segments still unresolved. Eugenija Barić, herself a Ruthenian and speaker of Ruthenian as well as a linguist wrote about this (2007).

There are 2,337 Ruthenians in Croatia, mostly in Eastern Slavonia: in Vukovar (924), Mikluševci (493, which makes 73.2% of inhabitants), Petrovci (737 or 57% of inhabitants), there are some speakers in Stari Jankovci, Piškorevci, Andrijevcı and Andrijaševci, Rajevo Selo and Gunja. Ruthenians also live in Zagreb, Vinkovci, Osijek, Županja and Rijeka. Data are based on the 2001 census.¹² Of course, the number of Ruthenians is not equal to the number of speakers of Ruthenian: declaration of nationality is different from the number of speakers of a language. The “Ruthenian issue” is an extremely complex problem. There are a number of theories about the origin of Ruthenians and their language, the name of the language and its links with other Slavic languages, especially Ukrainian. A number of theories consider where Ruthenians came from to this part of the world and whether they existed as a linguistic and cultural entity before that. The year 1831 is considered to be a year of their arrival to Croatia.

An additional problem present multiple ethnonyms and names of language: Ruthenians call themselves *Rusnaci*, the Austro-Hungarian term is *Ruteni*. Ruthenian language is called Russian by the Ruthenians themselves, and linguists observe elements of Eastern Slavic and Western Slavic languages, and the language is actually included in the latter group. According to Barić (2007: 337) Ruthenian is a branch of Ukrainian, so it is not unusual that many Ukrainians do not consider it a separate language.

¹² http://hr.wikipedia.org/wiki/Rusini_u_Hrvatskoj (04.07.2010)

4.2 *Istro-Romanian language*

Istro-Romanian is a term for two speeches in the area of Istria. One is *Žejanski* and it is spoken in the locality of Žejane, on the Eastern rim of Čićarija. The other one is called *Vlaški* and it is spoken in several localities in the area of Čepić field: Šušnjevića, Nova Vas, Brdo, Jesenovik, Letaj and elsewhere. The speeches are mutually understandable. The basic difference is that there are many Croatian words in *Žejanski*, whereas Italian words prevail in *Vlaški*. Today there are 150 speakers of Istro-Romanian, mainly middle-aged and elderly, and there are no children who can speak the language.

Istro-Romanian is the name linguists gave to these speeches. The speakers never call it that themselves. The linguists chose the name obviously because the speeches originate from Romanian. Probably there is a genetic kinship with the dead *Vegliote* from the island of Krk. (Kovačec: 1998: 241).

The speakers of Istro-Romanian came to Istria probably in the 14th century, first to Žejane and later to other localities in the area of Čepić field.¹³ They probably came from Northern Dalmatia where they were called *Morlaks*. The neighbouring inhabitants call the new comers *Čići*, *Čiribirici*, *Vlasi* and Romanians. They mostly call themselves Croats, *Vlasi* or *Čiribirici* (as the inhabitants south of Učka Mountain call themselves). During history they were also called *Rumeri* (Kovačec: 1998: 240).

The work on the preservation of Istro-Romanian language started in the last few years.¹⁴

4.3 *Arbanasi language*

Arbanasi language or speech is a form of Gheg dialect of Albanian which the Arbanasi brought to these lands at the beginning of the 18th century. In the lexis, today this is a mixture which developed when meeting the languages they were in contact with: Turkish, Italian and Croatian. Arbanasi originate from the area of Skadar, and they are the descendants of immigrants from three villages in the vicinity of Bar in Montenegro: Šestani, Briska and Livari. There were three migration waves. Upon arrival to Croatia, on the way to Zadar a small number remained in Baška Voda and on Čiovo. At first they settled in the Croatian village Zemunik Donji, and in 1726 they reached Zadar where the majority of them remained till today, and it is only here that Arbanasi is still spoken. A part of the town Arbanasi is called after them. There are still a few Arbanasi families in Zemunik Donji, but they do not speak Arbanasi any more. With time they acquired the lexis of the languages of their environment: Italian and Croatian. Since they came from inland to the coast where they started to fish, they took over the fishing vocabulary from Croatian, because they did not have

¹³ <http://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%86iribirici> (15.07.2010)

¹⁴ <http://www.vlaski-zejanski.com/Novosti-i-dogadanja/pregled/dani-vlaskog-ili-zejanskog-jezika-2009--zilele-de-vlska-ali-zejnska-limba-2009/182-00> (26.07.2010)

it in their own language. Naturally, due to the environment where they lived for several centuries, the vocabulary of the contemporary Arbanasi is imbued with Italian and Croatian words.

5 Fieldwork

Recording of Ruthenian was planned in Petrovci near Vinkovci, but even after numerous negotiations there was nobody who would want to talk in front of the camera. One of the reasons must be the fact that Petrovci is a Ruthenian-Ukrainian village, and Ruthenians were not prepared to speak: the already mentioned war only made the already bad status of Ruthenians worse. Ukrainians mainly claim the Ruthenians and do not recognise their language as a separate one.

Recording was finally arranged in Mikluševci, the only village with the majority of Ruthenians. According to the 2001 census Mikluševci have 486 inhabitants. In Mikluševci children learn Ruthenian in school with a teacher who graduated in Ruthenian language and literature in Novi Sad. This is the only faculty in the area with a separate study of Ruthenian. Moreover, according to the teacher Marija Homa who was one of the interlocutors in the research, this is the only faculty in the world where the Bačva-Srijem dialect of Ruthenian language is learned. Thanks to this young teacher, we managed to gather the appropriate interlocutors who agreed to an interview and recording of conversation.

Speakers of Istro-Romanian were recorded in two villages: Žejani and Šušnjevića.¹⁵ These localities were chosen to record both basic speeches of Istro-Romanian. The speakers call the speeches by the village where they are spoken, that is according to the ethnonym by which they were named: *Žejanski* speech in Žejani, municipality of Matulji near Rijeka and *Vlaški* in the majority of other places in the area of the Čepić field in Istria. Since the two speeches have been isolated for quite some time and there are some differences between them, it is appropriate to call them *Vlaško-Žejanski* speeches. They are mutually understandable. The work was done without any problem.

While the majority of other interlocutors, probably because they feel uncomfortable in front of camera, were restrained, some even unnatural in conversation not knowing what to talk about, the speakers of Arbanasi were willing to talk even more than it was necessary for recording. The reason was probably the fact that the researcher knew some of the interlocutors, but perhaps also the mentality and temperament of interlocutors. This can be further analysed by professionals from other disciplines who will work on the recorded material.

Many older Arbanasi even today speak Italian fluently, so the majority of older people are three lingual. Older people speak Croatian, Italian and Arbanasi. The young are either bilingual speakers of Croatian and Italian, or more rarely Croatian and

¹⁵ Second interview and recording were done in Šušnjevića, although the speakers were from Nova Vas, the neighbouring village.

Arbanasi, while the youngest speak only Croatian as their mother tongue. The term “mother” is not very appropriate because to many young mothers of those young Arbanasi the mother tongue is Arbanasi or Italian, and children are speakers of only Croatian or Italian language. The parents of the older people mostly did not speak Croatian, but they spoke Arbanasi and Italian. Those speakers use a lot of Italian words in Arbanasi speech because they grew during the Italian rule in Zadar. Young speakers who grew up after Zadar was united with Croatia use more Croatian words in their speech, as expected.

There are 3,500 inhabitants in Arbanasi, but it is difficult to determine how many of them are actually competent speakers of Arbanasi language. Except older people who speak Arbanasi almost without exception, some middle-aged people speak it as well, while among the young population only a few understand something but do not speak it.

The youngest speaker of Arbanasi is Mihovil Modrinić. This twenty eight year old man says that he does not understand the speech of Albanians in Zadar, just a few words, while Albanians can understand his Arbanasi speech. Albanians tell him that he speaks more beautifully than they do, because they recognise older speech which they deem better and because they consider it traditional and more preserved form of the language. Mihovil does not know whether he will continue to pass over Arbanasi. This is highly improbable because there is nobody his age with whom he could talk. It is possible that he is the last speaker of Arbanasi.

5.1 What nationality are we?

Out of some fifty questions in the questionnaire, the most important were those connected with the nationality of the speaker and his attitude towards his own language and his knowledge about it.

The speakers of Ruthenian declare themselves as Ruthenians, but some declare themselves as Croatian, Serbian, Yugoslavs and Ukrainians. Some are ethnically uncommitted.

It is incorrect to call the speakers of Istro-Romanian Istro-Romanians. They mainly declare themselves as Croatians, some stress that they are *Ćiribirci* or *Vlasi*, but Croatians. The linguists called these speeches Istro-Romanian for understandable genetic reasons, but they caused a great disservice to them – inspired by the name and origin of these speeches, Romanian linguists visit them with the aim to prove that this is the “Romanian oasis” in Croatia. Inhabitants are angry when Romanians come, because they understand that they want to impose Romanian identity to them. They say that several years ago the Romanians even brought an orthodox priest with the aim to convert them to Orthodox Church! All speakers of Istro-Romanian are Croatians and Catholics, and they have completely adopted Croatian tradition and religion. Inhabitants of Žejani are well known as *zvončari* (bellmen) and they perform that carnival tradition all over Croatia and abroad. A decision of the Directorate for Cultural

Heritage Protection of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia¹⁶ determined that *zvonceari* – bellmen marching at carnival time in the area of Kastavština have the status of cultural heritage, as well as Istrio-Romanian speeches.

Albert Mikleuš (no connection to Miklušević!), a speaker of *Vlaški* expressed his doubts about his identity after the recording: is he a Croatian when his mother tongue is not Croatian, is he a *Ćibirac* or *Vlah*, who is he supposed to be? Unfortunately, this was not recorded, and it shows that it is easier to say what is on one's mind when the camera is turned off.

All Arbanasi today declare themselves as Croatians. They are referred to as Arbanasi in the literature from the beginning of the 20th century. Don Mijo Ćurković stated in 1922: “*He (Arbanas) is of a catholic religion, and Arbanasi by nationality.*”¹⁷ Since Arbanasi and Zadar were under Italian rule till 1947, at that time many declared themselves as Italians. The majority of Italian Arbanasi moved to Italy after Zadar was united with Croatia.¹⁸ Younger people are either bilingual speakers of Croatian and Italian, or more rarely Croatian and Arbanasi, while the youngest speak only Croatian as mother tongue.

Interlocutors' doubts show once again that the identity is learned or expected and changeable category. This also shows how language does not have to be decisive for identity and that identity is fluid and changeable; that is caused by different factors: historical, social, culturological, economical and others.

5.2 Knowledge of one's own language and attitude towards it

There were several questions in the questionnaire about interlocutor's language. The majority of speakers showed good knowledge of his/her language, depending on the interest and education of an individual. They knew at least an approximate number of speakers and where the language is spoken in Croatia or outside Croatia. They knew where they came from and where did their language originate from. Even speakers with lower education knew at least some data about their language. This could be one of the indicators of the importance of the language for a community. But the extinction of languages indicates that the response is not unambiguous and that language does not have that power of survival: the majority of speakers expressed their concern about the extinction of language. But the majority of those speakers did not teach their children their mother tongue for a number of reasons. Some of those reasons are:

1. In marriages to a Croatian, a child learnt only Croatian, in the surrounding of Croatian speakers it was considered that learning any other language, even a mother tongue, is superfluous and unnecessary.

¹⁶ <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5232> (22.11.2010.)

¹⁷ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Arbanasi>

¹⁸ Many inhabitants experienced this unification as occupation (from personal research), but obviously with time they accepted Croatian language and Croatian nationality as their own.

2. In Arbanasi who lived under Italian rule till 1947, Italian was expectedly the language the children learned, because it was the language of the broader community.

This conclusion of social superiority of Croatian or Italian is not in harmony with the answer to the question: Do you think that your language is less valuable or less appreciated? All speakers, surprised and even shocked, answered: No. This is a topic for cognitivists, psycholinguists, sociolinguists and many other professionals. Discrepancy between the attitude about the language and actual behaviour in spoken communication and actual relationship towards language is a very interesting topic and it will surely be of interest to researchers.

Some of the Ruthenian speakers do not think that their language is disappearing, because there are enough speakers and children learn it in school. Marija Homa from Mikluševci said that the disappearance of Ruthenian was predicted a hundred years ago, and still today it is taught in school and children speak it, although less frequently. Acquisition and learning of a mother tongue at an early age is definitely an important factor for the survival of a language. It was expected that in the village of Mikluševci, with the predominantly Ruthenian population, people believe in the survival of their own language, the more so because one of the speakers of Ruthenian is a teacher teaching in the local elementary school. She herself learnt Ruthenian in elementary school, but as an additional language. The majority of children in Mikluševci learn Ruthenian from their parents and continue learning it in school. However, it is questionable, whether children speak Ruthenian every day and whether they remain active users of Ruthenian, and what will be their level of competence as they grow up.

Another speaker, also from Mikluševci, Euvgenija thinks that Ruthenian is still slowly disappearing, because children speak it less and less often. She thinks this is because parents do not teach their children Ruthenian, but she also thinks that perhaps, given the strengthening of national consciousness she has noticed among Ruthenians, there is still chance for the Ruthenian language to survive.

Speakers of Istro-Romanian are aware of the disappearance of their speeches and they feel sorry for that. They have also, like one speaker of Ruthenian, stressed that television and media influence the disappearance of languages, because there is no television programme in their mother tongue. Children spend a lot of time watching television, which becomes a means to acquire and learn a language, and they can hear only Croatian on TV. The speakers said that children are often shy of their speech because they do not hear it in the media. Mauro Doričić from Žejan said that as a child he was embarrassed because of the way he spoke, and only in time he realised like many of his peers, that language is a treasure and not a disgrace.

Marija Fable from Nova Vas thinks that *Vlaški* speech will disappear in 20-30 years. She correctly determined how long it takes for an endangered language to disappear. Unfortunately, indications show that she is right. She concluded this because when she was young almost all children spoken *Vlaški*, and some of them even did not know Croatian. Today children mainly speak only Croatian. Thus she correctly envisaged that 20-30 years is the period when a new generation grows and a language disappears.

Speakers of Arbanasi are aware of the disappearance of their language, and they regret this, especially older ones. In the last hundred years Arbanasi speech disappears under domination of Italian and Croatian. The Association of Arbanasi of Zadar started a course of Arbanasi language in May 2010. This shows the awareness of the need to preserve Arbanasi language, but the course was mostly attended by older people, some thirty of them, while the young did not show great interest. It is obvious that a few young speakers are not very interested to preserve Arbanasi speech. They cannot speak with their peers in Arbanasi and they do not believe that they will transfer it to their offspring. The primary importance of the use of language in everyday communication for its preservation is shown here as well. Without interpersonal communication, talking in language, it disappears. It is possible that younger speakers will later change their opinion about their mother tongue, but the question remains whether there will be more speakers who will maintain communication and through it, language.

6 Conclusion

Children learn language from their parents, or more precisely, they acquire it in childhood, and this fact is of the utmost importance for language preservation (Jelaska, 2001). This is the only way for the language to survive. Many linguists do not agree with this and think that language courses can maintain or resurrect languages. The only language that was “resurrected” was the modern Hebrew due to a combination of favourable circumstances. (Hagège, 2005: 235; Matasović, 2005: 235-236). Attempts are made to revive numerous languages, but as a rule they remain at the folklore level, and not in everyday communication. A course of Arbanasi started in Arbanasi in 2010, but mostly older inhabitants expressed interest to attend. There have also been attempts to preserve Istro-Romanian in the last few years.

The process of disappearance can be noticed in all three documented languages. Only older people speak them, middle-aged inhabitants somewhat less, and children only exceptionally, or they understand an odd word. The situation with Ruthenian is somewhat better: it is learned in school, in comparison to Istro-Romanian and Arbanasi that were never languages of education and school.

In the case of Istro-Romanian it should be stressed that it is preserved much better in diaspora and the number of speakers is much greater. Languages in diaspora also need to be documented because these are often more archaic forms of languages.

Speakers of all three languages noticed that their speeches today are ever more imbued with Croatian words. This does not mean that their mother tongue is disappearing, but that the language of the environment, Croatian, is literary devouring it. (Calvet, 1974).

This work is based on the importance of recording everyday communication. Teaching mother tongue to young children from the beginning and maintenance of everyday communication in that language are the conditions without which the language cannot survive (Sperber, Wilson, 1988). The view that the disappearance of languages is normal is not only a Darwinist view. Languages have always disappeared, often leaving languages-descendants or they disappeared without descendants. Language is a living organism and it can be expected that something like that happens. Today, especially for French linguists (Hagège, 2005), the problem is that globalisation brings the dominance of the English language. Actually, what is happening, if we can call it like that, is the so called globalisation glottophagy like the one documented in Croatia. But all languages change, older forms of languages die out, new forms are developing, especially at the level of lexis. The idea of this work is documentation of endangered, disappearing languages, but also documentation and protection of the more stable, big languages judging by the number of speakers. Endangered and disappearing languages must be documented because they disappear, stable languages should also be documented because even there the current forms disappear and with them parts of contemporary culture, similarly to the case of disappearing languages (Pires, 2010).

A strand of research should also be devoted to see to what extent did the events in Croatia from 1991 to 1995 influence the status and state of languages of minorities and endangered languages: did the recognition of Croatian as the official language weaken or strengthen the status and state of other languages spoken in Croatia (Jurić-Pahor, 2010)?

National identity is shown in this research as well as a fluid and changeable category, dependant on political, historical, culturological, social and many other factors. Language and identity are not necessarily linked categories: while the speakers of Ruthenian mainly consider themselves as Ruthenians, speakers of Istro-Romanian speeches mainly declare themselves as Croatians, as well as the Arbanasi. The national identity of Arbanasi changed with political and historical events and this is not unexpected or unusual.

Documented material should be analysed by experts for individual languages. Languages documented in such a way can be musealised and be available to professionals from various disciplines for further work on languages with the aim of their presentation.

And last, but not least, I would like to extend my warmest thanks to all my interlocutors – participants in language recordings. I am not going to list them, because I do not want to offend anybody by leaving him/her out.

I also thank my colleagues for their unselfish help in recording: Sanja Lazanin, Ana Montan and Sven Marčelić. Without them, as well as without interlocutors, this work would not have been possible.

Translated by: Jasenka Zajec